

М. Д. ПЛЕНЮК

Мар'яна Дмитрівна Пленюк, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ І ПРАВОВІ УМОВИ В МЕХАНІЗМІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Зміна економічних векторів розвитку держави Україна приводить до перегляду концепцій правового регулювання відносин у сфері договірної права. Тому особливим випробуванням на сьогодні є, власне, ефективне правове забезпечення ринкової економіки, яка, в свою чергу, не може регулюватися без майнового обороту, продуманих певних правил поведінки учасників цивільного обороту тощо.

Відомо, що динаміка розвитку відображена відповідними стадіями правового регулювання цивільних майнових відносин і забезпечується певним правовим механізмом. У загальному вигляді саме механізм правового регулювання суспільних відносин сприяє їх виникненню та становленню, дає змогу налагодити правові зв'язки між окремими суб'єктами соціуму, наділити їх правами та покласти на них певні обов'язки, тобто визначити розвиток і забезпечити їх припинення.

Зважаючи на те, що в цивільному праві постійно доводиться мати справу з загальними поняттями, які містяться в законах, судовій практиці, тому слушною видається думка М. М. Агаркова про те, що загальні поняття повинні бути досліджені й наукою цивільного права¹.

У доктрині цивільного права розуміння «механізму правового регулювання» на сьогодні є усталеним, адже ніким не заперечується, що «механізм» є важливим науково-гносеологічним поєднанням тих елементів, за допомогою яких забезпечується регулятивна та охоронна функція врегулювання правовідносин, а також і те, що механізм правового регулювання – це особлива система, з властивою їй внутрішньою організацією, що побудована за особливою логікою, яка відображена у вигляді послідовного ланцюга зміни окремих правових явищ: норми права, яка регулює цивільні відносини; юридичного факту; прав та обов'язків, які існують у цивільних правовідносинах, що виникли на його підставі; реалізації цих прав та виконання обов'язків, а в разі необхідності – захист порушених прав чи інтересів^{2,3}.

Як відомо, врегулювання договірних зобов'язань здійснюється через вплив на них норм цивільного права, які упорядковані відповідно до об'єктивно виправданих та апробованих практикою ідеальних моделей поведінки. Тому мета в механізмі правового регулювання є загальною, що виражається у забезпеченні безперешкодного здійснення суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів у приватній сфері щодо однакового врегулювання окремих видів цивільно-правових відносин.

Ефективності правового регулювання на сторінках наукової літератури приділяється увага майже завжди. У доктрині права побутує загальна думка, що ефективність правового регулювання суспільних відносин краще досягається не засобами адміністративно-правового примусу, а за допомогою економічних чинників, які запроваджуються через юридичні конструкції, напрацьовані в межах приватного права⁴. Не заперечуючи наведене, окреслимо основні характерні ознаки механізму правового регулювання договірних зобов'язань. Зокрема: 1) правовий механізм завжди являє собою комплекс (систему) юридичних засобів, а його структура охоплює цілу низку нормативних та правореалізаційних юридичних засобів; 2) правовий механізм існує для реалізації певної юридичної мети і являє собою не просто сукупність, а цілу систему взаємоузгоджених, послідовно організованих засобів, які покликані діяти спільно, так би мовити допомагаючи один одному; 3) дія правового механізму здійснюється залежно від заданої програми, своєїрідної «схеми» чи «алгоритму», що передбачає певну чітку процедуру виконання договірних зобов'язань.

Таким чином, з наведеного випливає, що механізм правового регулювання не є формальним (штучним) явищем чи виключно теоретичною конструкцією, а являє собою відображення реально існуючих на практиці явищ.

Відомо, що для виникнення договірних зобов'язальних відносин ступінь договірної регулювання має перевагу, адже імперативний характер законодавчих норм у зрештою приводить до використання саме договірної (індивідуального) регулювання зобов'язань. При цьому для забезпечення належного зв'язку між елементами механізму, що в кінцевому результаті приведе до отримання бажаного результату, на який сподівались суб'єкти, потрібно звернути увагу саме й на окремі його елементи, а саме юридичні факти.

Зважаючи на те, що суб'єктивне право не може виникнути без відповідного юридичного факту, підкреслимо, що юридичний факт неможливий без юридичної детермінації правовою нормою, тому можна припустити, що їх взаємозв'язок має два рівні, які відображені у факті-норми і зворотному зв'язку норма-юридичний факт. Отже, підкреслимо, що зв'язок норми права з юридичними фактами не перебуває у відношенні повного структурного збігу. У такому зв'язку нормативна модель юридичного факту відображає не кінцеву поведінкову реакцію, а моделює певні фази, які формують їх кінцеву дію.

У механізмі правового регулювання договірних зобов'язань юридичні факти виконують свою головну роль – забезпечують виникнення, зміну й припинення правовідносин. Адже саме юридичні факти створюють перехід від загальної моделі прав та обов'язків, зафіксованої в юридичній нормі, до конкретної, що втілюється у цих правовідносинах. При цьому зауважимо, що інколи самого юридичного факту як підстави виникнення договірних зобов'язань стає недостатньо, адже більшість юридичних наслідків у договірному праві встановлюються не в результаті дії окремого юридичного факту, а виникають із юридичних складів. Таке становище не випадкове і його можливо пояснити специфікою галузі, оскільки нерозривно пов'язане з тими конкретними завданнями, які ставляться перед нею при регулюванні визначеного виду суспільних відносин. Окрім цього, важливим залишається завдання організувати за допомогою правових засобів діяльність суб'єктів правовідношення, адже кожна людина наділена індивідуальністю, відповідно, кожний етап врегулювання цивільних відносин вимагатиме врахування значної кількості різноманітних чинників, які мають бути узагальнені та стандартизовані у тій чи іншій правовій нормі. Саме тому виникнення договірних зобов'язань зазвичай відбувається саме за конструкцією юридичного складу.

Юридичний склад як підстава виникнення договірних зобов'язань розглядаємо як комплекс різнорідних, самостійних життєвих обставин, кожна з яких може мати значення самостійного юридичного факту. Проте для забезпечення належного внутрішнього зв'язку і певної конкретизації самого складу серед його елементів прийнято розглядати й юридичні умови.

Під «умовою» в правовій літературі одні дослідники розуміють сам юридичний факт, при цьому ототожнюються наведені правові категорії. Інші ж звертають увагу на те, що тільки *дії* є власне юридичними фактами, а умови становлять юридично значущі обставини⁵. На нашу думку, ототожнення юридично значущих обставин та юридичних фактів не слід допускати хоча б з тієї причини, що юридичний факт завжди породжує певний наслідок, у той час як умова може існувати без останнього.

Необхідність виділення умов як самостійного правового поняття у свій час розглядали В. Б. Ісаков⁶, О. А. Матюхіна⁷. Натомість на розмежуванні фактичного складу та інших юридично значущих умов звертав увагу Н. М. Коркунов. Вчений розрізняв об'єктивний та суб'єктивний юридичний склад фактичних припущень, наголошуючи на тому, що об'єктивним складом слід вважати сукупність певних зовнішніх умов (форма договору, законність умов). У свою чергу, суб'єктивний склад повинен включати факт здорового розсуду, твердої пам'яті тощо, тобто факти, пов'язані із волевиявленням та дієздатністю суб'єкта⁸.

Р. О. Ханнонов наголошував, що юридично значущі умови мають тривалий характер і виникають до появи юридичних фактів (складів), при цьому можуть упродовж значного періоду існувати в потенційному стані, не породжуючи будь-яких правових наслідків⁹. З такою думкою автора варто погодитись, адже для виникнення договірних зобов'язань особа має насамперед своїм волевиявленням надати згоду на укладення договору, більше того, боржник повинен відповідати певному віковому критерію тощо.

Таким чином, з наведеного можна стверджувати, що умови – це обставини, які зумовлюють створення юридичного факту як підстави договірних зобов'язань, а також його припинення, або від яких залежить здійснення дій, які викликатимуть правові наслідки.

Враховуючи, що умови є певними обставинами для юридичних фактів, звернемо увагу на те, що між юридичними фактами та умовами існує спільна ознака, а саме: як і юридичний факт, так і умова повинна бути передбачена нормою права. Різницю вбачаємо лише ту, що дія (бездіяльність) чи результати діяльності є підставою виникнення, зміни та припинення договірних зобов'язань, а умова, як уже зазначалося, сама по собі не породжує таких наслідків. Наприклад, для того, щоб підрядник за договором побутового підряду зміг виконувати певні роботи, або для того, щоб його діяльність була визнана підприємницькою, йому потрібно зареєструватися як суб'єкт підприємницької діяльності. Останнє надасть право вступати в цивільні правовідносини і виконувати обумовлені види робіт. До того ж передбачені законодавством наслідки повинні відповідати усім, встановленим главою 7 ЦК України умовам, тобто здійснюватися за власною ініціативою, систематично, на власний ризик, при цьому мета суб'єкта має бути чітко сформованою.

Таким чином, наведені умови самі по собі не є юридичними фактами, проте вони мають важливе юридичне значення. Оскільки саме на юридичному рівні відокремлюють будь-яку іншу практичну діяльність людини від підприємницької. При цьому наведені умови окреслюють певні межі й створюють середовище для зайняття підприємницької діяльності, наділяючи їх відмінними характеристиками.

Юридичні умови не слід змішувати з юридичними фактами, оскільки термін «умова» поєднує в собі сукупність пов'язаних між собою юридичних фактів. Тому наведемо декілька підходів щодо розмежування юридичних умов та юридичних фактів.

По-перше, юридичні умови обумовлюють правові наслідки лише побічно, натомість юридичні факти прямо обумовлюють правові наслідки. Наприклад, у випадку, коли право власності переходить до покупця раніше за передачу самої речі, продавець зобов'язаний до її передачі зберігати річ і не допускати її погіршення. Отже, зазначимо, що передачу речі від продавця до покупця розуміємо як юридичний факт, відповідно, зобов'язання щодо належного її зберігання – умова, яка має важливе значення і виникає при реалізації самого правовідношення.

По-друге, юридичні факти завжди пов'язані із певним правовідношенням, як-от укладення договору зумовлює виникнення договірних зобов'язань, видача довіреності – виникнення прав та обов'язків, тобто юридичний факт завжди породжує цивільні правовідносини. Натомість юридична умова може детермінувати декілька різних правових зв'язків, адже наявність однієї юридично значущої умови може привести до

виникнення найрізноманітніших правовідносин, в тому числі й цивільних. Зокрема, хронічне захворювання громадянина надає право членам його сім'ї на одержання додаткової житлової площі, визнання громадянина недієздатним приведе до уникнення сплати аліментних зобов'язань, визнання договору недійсним тощо.

По-третє, якщо юридичні факти зазвичай розглядають як обставини разового значення (смерть людини, вчинення правочину, укладення договору), то юридичні умови розуміють як дії, які існують певний час і впливають на виникнення договірних зобов'язань.

Здійснюючи розмежування юридичних фактів та юридичних умов, зазначимо, що в правовій літературі звертається увага на певні фактичні обставини, йменуєючи їх юридичними умовами¹⁰. Відразу ж зауважимо, що таке отождоження цілком можливе, адже в одних правовідносинах фактичні обставини можуть бути юридичними фактами, в інших, пов'язаних з першими, – вони виявляють себе як юридичні (нормативні) умови

Враховуючи те, що юридичні обставини супроводжують виникнення юридичного факту (складу), слід зазначити, що й фактичні умови, деякою мірою, виконують своєрідну роль щодо виникнення юридичного факту. Тому як і юридичні умови входять до складу юридичного факту (складу). Тому правильне розуміння значення та ролі юридичних та юридичних умов є особливо важливим при вирішенні питань, що виникають на стадії реалізації договірних зобов'язань. Адже належне виконання зобов'язань значною мірою залежить від того, наскільки правильно й чітко визначено умови його виконання як і в нормативному, так і у договірному аспектах. Саме тому, досліджуючи юридичні факти як підстави виникнення договірних зобов'язань, розглядаємо їх з урахуванням цивільної правосуб'єктності, яка включає цивільну правоздатність, цивільну дієздатність, цивільну деліктоздатність зокрема.

Отже, розмежування юридичних фактів і юридичних умов має важливе практичне значення, адже при застосуванні права повинні бути встановлені всі необхідні юридичні факти, у той час як наявність юридичних умов презюмується. При цьому їх забезпечувальна функція полягає в тому, що вони можуть породжувати проміжні правові наслідки, які виступатимуть гарантією інтересів учасників правових відносин. Наприклад, настання певного віку чи наявність диплома про вищу освіту ще не породжують певних цивільних правовідносин, проте «відкривають» можливість для активної дії суб'єкта, зокрема й укладення цивільно-правових договорів.

Наявність у сторін (сторони) необхідного обсягу цивільної дієздатності; об'єктивно вираженого волевиявлення учасника правочину та його адекватність внутрішній волі; відповідність форми вчиненого правочину вимогам закону; спрямованість волі учасників правочину на реальне досягнення обумовленого ним результату; відсутність у сторін – батьків (усиновлювачів), які вчиняють правочин; спрямованості на порушення прав та інтересів їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей, це саме ті умови, у разі недотримання яких вчинений правочин визнаватиметься недійсним.

Таким чином, першою умовою дійсності правочину є відповідність його змісту вимогам ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Зміст правочину розуміється як сукупність його умов, сформульованих однією стороною, якщо вчиняється односторонній правочин, або узгодження дії усіма сторонами при двосторонніх або багатосторонніх правочинах.

Враховуючи те, що ст. 4 ЦК України закріплено систему актів цивільного законодавства, стає зрозумілим, що умови правочину не можуть суперечити вимогам будь-якого акта, що охоплюється цією системою. Звідси виникає запитання, чи повинен правочин відповідати лише актам цивільного законодавства, чи й іншим актам галузевої належності. Відповідаючи на нього, насамперед зазначимо, що правова природа законів не може бути виключно цивільно-правовою, як правило, вони покликані здійснити комплексне регулювання, тому відповідь є очевидною. Проте невідповідність правочину публічним вимогам не повинна спричинювати певних цивільно-правових наслідків, серед яких – визнання правочину недійсним, що настають у випадках порушення цивільно-правових норм. Враховуючи наведене, позиція Верховного Суду України (далі – ВСУ), який вказує, що зміст правочину не повинен суперечити положенням також інших, крім актів цивільного законодавства, нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції України (ст.ст. 1, 8 Конституції України)¹¹ видається не надто зрозумілою.

Наступною є умова про волевиявлення суб'єкта договірних зобов'язань, адже правочин, що вчиняється, має не тільки вчинятися у формі, встановленій законом, а й відповідати внутрішній волі суб'єкта. Відомо, що на волю можуть впливати різні чинники, зокрема рівень свідомості людини, її бажання та прагнення тощо. Саме дії особи, які є волевиявленням, і являють собою безпосереднє вираження її волі. При цьому слід мати на увазі, що правочин становить не лише активну правомірну усвідомлену дію, яка виражає волю сторони (сторін) правочину, спрямовану на настання правових наслідків, а й може виявлятися у пасивній поведінці особи. Така пасивна поведінка особи, на думку К. В. Скиданова, може проявлятися у випадках, коли воля презюмується або взагалі не враховується, що тим не менше не перешкоджає настанню правових наслідків¹². Тому характеризуючи волевиявлення, звертаємо увагу на його тристороннє вираження, зокрема пряме, непряме, мовчазне. Наведені способи розглядаємо як дії, які тягнуть за собою юридично значущі наслідки, серед яких укладення правочинів та ін.

Далі йде умова про настання реальних правових наслідків (ст. 203 ЦК України). Сторони, укладаючи правочин, насамперед діють задля досягнення мети – набуття прав та обов'язків. Під метою правочину слід розуміти певний намір осіб, що вчиняють правочин, який полягає в досягненні правового результату, передбаченого умовами правочину. Ведучи мову про мету правочину, звертаємо увагу на мотив, заради якого особа вчиняє правочин. Під мотивом зазвичай розуміється певний психологічний стимул вчинення правочи-

ну, тобто те, заради чого особа вчиняє правочин. При цьому мотив та мету вчинення правочинів не слід отожденовати, а особа, яка вчиняє правочин, має усвідомлювати обидва наведені елементи.

Таким чином, для набуття прав та обов'язків важливим є не лише дотримання певної правової форми правочину чи відповідного зовнішнього волевиявлення, а й мотив та мета вчинення правочину. Адже у випадку, коли форма зовнішнього волевиявлення виявиться неадекватною внутрішній волі суб'єкта правочину внаслідок неправомірних дій контрагента чи третіх осіб, внаслідок юридично значимої помилки у сприйнятті суб'єктом правочину, очікування певного юридичного результату будуть марними.

Оскільки правочин є дією особи, спрямованою на набуття, зміну та припинення цивільно-правових зобов'язань, законодавець встановлює підвищену правову охорону прав та інтересів соціально вразливої верстви населення, шляхом заборони батькам (усиновлювачам) вчиняти правочини як ті, що стосуються конкретного суб'єктивного права, належного малолітнім, неповнолітнім чи працездатним дітям, так і інтересів, що обумовлюють їх особливий правовий статус (ч. 6 ст. 203 ЦК України). Звідси стає зрозуміло, що дотримання умов дійсності правочинів приведе до отримання бажаного результату.

Підсумовуючи наведене вище, доходимо до висновку, що юридичний склад слід розуміти як систему юридичних фактів, яка включає в себе юридично значущі умови. Відповідно, уточнене визначення юридичного складу може бути сформульоване у такий спосіб: юридичний склад – це система юридичних фактів і умов, передбачених нормами права, дотримання яких приведе до настання правових наслідків. Саме завдяки сукупності правових умов та юридичних фактів відбувається вплив на свідомість і волю осіб, наслідком яких, при певному волевиявленні, є виникнення цивільно-правових зобов'язань.

¹ Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М., 1940. – 192 с. – С. 25.

² Правова доктрина України : у 5 т. // Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – Право, 2013. – 760 с. – С. 304.

³ Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / С. О. Погрібний. – К., 2009. – 412 с. – С. 136.

⁴ Молодило К. Ю. Особливості цивільно-правових гарантій, що забезпечують публічно-правові гарантії [Текст] // Приватне право і підприємництво / К. Ю. Молодило ; редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2007. – Вип. 6. – С. 54–64. – С. 54.

⁵ Чувакова Г. М. Фактичний склад у механізмі дії права / Г. М. Чувакова // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – С. 114–118.

⁶ Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования : моногр. / В. Б. Исаков. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1980. – 78 с. – С. 36.

⁷ Матюхина А. А. Нормативные условия осуществления норм советского права / А. А. Матюхина // Вестник Московского университета. Право. – 1982. – № 6. – С. 71.

⁸ Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / М. Н. Коркунов. – СПб.: Книж. маг. А. Ф. Цинзерлинга, 1890. – С. 160.

⁹ Ханнанов Р. А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения / Р. А. Ханнанов // Советское государство и право. – 1973. – № 8. – С. 125–126.

¹⁰ Бодерскова Г. С. Юридические факты в механизме правового регулирования трудовых отношений рабочих и служащих / Г. С. Бодерскова // Межвузовский тематический сборник. – Калинин, 1982. – С. 183.

¹¹ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : постанова Пленуму ВСУ від 6 листопада 2009 р. № 9 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua>

¹² Скиданов К. В. Воля і волевиявлення в правочині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / К. В. Скиданов. – К., 2015. – 20 с. – С. 3.

Резюме

Пленюк М. Д. Юридичні факти і правові умови в механізмі регулювання договірних зобов'язань.

У статті проводиться аналіз юридичних фактів і правових умов, які виступають підставами виникнення договірних зобов'язань. Зазначається, що як юридичні обставини, так і фактичні умови виконують своєрідну роль щодо виникнення юридичного факту, тому входять до складу юридичного факту. Звертається увага на правильне розуміння значення ролі фактичних та юридичних умов, оскільки саме вони є особливо важливими при вирішенні питань, які виникають на стадії реалізації договірних зобов'язань.

Ключові слова: зобов'язання, цивільно-правові відносини, юридичні факти, правові умови, юридичний склад.

Резюме

Пленюк М. Д. Юридические факты и правовые условия в механизме регулирования договорных обязательств.

В статье проводится анализ юридических фактов и правовых условий, которые выступают основаниями возникновения договорных обязательств. Отмечается, что как юридические обстоятельства, так и фактические условия выполняют своеобразную роль для возникновения юридического факта, поэтому входят в состав юридического факта. Обращается внимание на правильное понимание значения роли фактических и юридических условий, поскольку именно они являются особенно важными при решении вопросов, возникающих на стадии реализации договорных обязательств.

Ключевые слова: обязательство, гражданско-правовые отношения, юридические факты, правовые условия, юридический состав.

Summary

Plenyuk M. Legal facts and legal conditions in the mechanism of regulation of contractual obligations.

The article analyzes the legal facts and legal conditions that are the bases of contractual obligations. It is noted that, as the legal conditions and actual conditions carry a peculiar role in the emergence of legal fact, as members of the legal fact. Attention is paid to proper understanding of the role of the factual and legal conditions, as they are particularly important when dealing with issues that arise at the stage of implementation of contractual obligations.

Key words: liability, civil-legal relations, legal facts, legal conditions, legal structure.

УДК 346.7

I. С. ПОХИЛЕНКО

Ірина Сергіївна Похиленко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського університету права НАН України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Поховання є однією з найбільш соціально значущих галузей в сфері послуг та зачіпає інтереси всього населення держави. Практично всі українці кожного року відвідують кладовища, щоб віддати шану померлим рідним і близьким.

Частково науково-теоретична розробка даної проблематики здійснювалася такими науковцями, як, Є. М. Мойсєєва, О. В. Розгон, Б. І. Сташків, А. О. Гунда, П. Є. Уланов. Проте в науковій господарсько-правовій літературі ця проблема є взагалі недослідженою і потребує ґрунтовного аналізу.

Метою статті є дослідження правового регулювання надання ритуальних послуг в Україні та за її межами, визначення їх особливостей.

На ранніх етапах розвитку суспільства велику роль в становленні інституту надання ритуальних послуг відіграла община, яка контролювала і координувала діяльність людей в похоронній сфері. У ці часи відбувається процес формування особливого ритуалу похоронів і технологій поховання, з'являються спеціальна похоронна атрибутика і символіка, а також особливі місця, призначені для поховання померлих.

З посиленням впливу церкви на соціальне і політичне життя суспільства функція соціальної регуляції і контролю в ритуально-похоронній сфері переходить до рук церковної влади. Упродовж декількох століть церква отримує монополію на поховання померлих і стає невід'ємним елементом інституту ритуально-похоронної справи. У зв'язку із збільшенням ролі права і прийняттям ряду законодавчих актів, що по-новому визначають порядок ведення кладовищенського господарства, функція контролю частково переходить до держави. На цьому етапі відбувається обмеження впливу церкви з боку держави на світське життя, а отже, на ритуальні послуги як на елемент соціальної системи суспільства. Черговий стрибок в еволюції інституту ритуальних послуг стався з появою в Україні перших похоронних агентств, які пропонували широкий асортимент похоронного приладдя і траурних ходів та задавали певну моду в організації. Виникає тенденція тяжіння до цивільних (світських) похоронів, законодавчо закріплюється їх офіційна процедура. Крім того, важливим кроком на шляху до інституціалізації ритуальних послуг стала поява цілого співтовариства людей, які професійно займалися організацією і проведенням похоронів.

На наступному етапі розвитку інституту ритуальних послуг відбувається витіснення церкви зі сфери ритуально-похоронного обслуговування та повний перехід функцій регулювання і контролю від церкви до держави. Позбавлення церкви впливу на обряд і культуру поховання сприяло виникненню цивільних похоронів і обслуговуючих їх установ. Організацією похоронів та їх проведенням стали займатися спеціалізовані організації, підприємства житлово-комунального господарства й побутового обслуговування населення.

Початком сучасного етапу інституціалізації ритуально-похоронної справи стало руйнування соціалістичного порядку і глибокі перетворення системи власності, які сприяли кардинальній трансформації усього інституту ритуальних послуг. Цей етап його розвитку знаменується ліквідацією монополії держави і делегуванням частини функцій регулювання і контролю в похоронній сфері органам місцевого самоврядування.

Розвиток України в пострадянський період під гаслом ринкової економіки призвів до комерціалізації похоронної справи. Діяльність з надання ритуальних послуг населенню і виконання робіт у сфері поховання стає підприємницькою.

Перехід нашої країни до ринкових умов позитивно вплинув на розвиток похоронної галузі: збільшилася кількість ритуальних служб, істотно розширився асортимент послуг, зник дефіцит предметів похоронного призначення, з'явилися нові об'єкти траурної обрядовості, крематорії, нові форми й методи обслуговування. Так, в Україні протягом 2014 р. ритуальні послуги населенню надавали 559 ритуальних служб та 2224 суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність на договірних засадах із ритуальними службами.